

מערכת זמני הפועל בסיפורת המקראית הקדומה: שיטת הזמנים היחסיים

במאמר זה ברצוני להצביע על תרומתה של שיטת הזמנים היחסיים להבנת מערכת הזמנים בלשון המקרא. בהקשר זה אשתמש במונח זמן כמובן הצר של המילה, כלומר היחס שבין צורות הפועל הנטוי ("קטל", "יקטל", ציווי) ובין קו הזמן.¹ בלשון המקרא, כידוע, אין דרך פשוטה לתאר יחס זה. הדקדוק המסורתי זקוק לתחבולה כדוגמת וי"ו "ההיפוך" כדי להעביר את צורת "יקטל" מצד ההווה-העתיד בקו הזמן אל צד העבר, בעיקר בצורת "ויקטל", ואת צורת "קטל" מצד העבר אל צד העתיד, בייחוד בצורת "וקטל".²

בעיניי הגישה המבטיחה ביותר היא זאת הדוגלת ביחסיות של מערכת הזמנים,³ כלומר, בתלותה של צורת הפועל בנקודת מוצא מסוימת בקו הזמן נוסף על עמדת הדובר.⁴ דוגמה לנקודת מוצא מעין זו אנו מוצאים באנגלית. באנגלית משמש פועל העזר had לסימון אירוע שהתרחש בעבר לפני אירוע אחר בעבר, בבחינת עבר מוקדם (pluperfect, past perfect). כפי שכותב המינגוויי:

He left the ongoing narrative of their journey where it was to write

1. במגוון ההיבטים הפילוסופיים הקשורים במונח זמן דן באחרונה, אוונס, זמן.
2. סיכום של גישה זו, אשר הבשילה במסורת היהודית של חקר לשון המקרא בעיקר בעבודתם של רד"ק (ספר המכלול) ואליהו בחור, מוגש על ידי מאקפול, חידת הזמנים, עמ' 2–11. במחקר הבלשני החדש גובשו שיטות שונות להתמודד עם תופעות אלה, כדוגמת (א) גישת האספקטים של אוואלד, דרייבר וברוקלמן; (ב) הכרה בצורת "יקטל" כצורת עבר קמאית, במקביל לאמורית yaqtul ולאכדית iprus, עם רציפות (sequentiality) כפרמטר המחייב את השימוש בצורת "ויקטל"; (ג) שיטת שניידר-ניקאצי, המבחינה בין "קטל" לרקע אחורי ובין "ויקטל" ברקע הקדמי ברצף הסיפור (או קו עיקרי בסיפור).
3. מי שחידש שיטה זו בימינו היה מיכל, זמנים ומשפט, עמ' 11–15, 129–128, 156–254; בעקבותיו הולכים, למשל, גרופ, תפקיד הפועל הנטוי; הנדל, בשולי מערכת הפועל; גולדפיין, סדר מילים וזמן; רוגלנד, "קטל" שאינו עבר. גישה דומה מאוד הובעה על ידי קורילוביץ (עיונים, עמ' 81–83, 87, 91), שמינחו Zeitbezug (שם, עמ' 83 הערה 8) אף רומז במשתמע לחיבורו של קושמידר, זמן ולשון.
4. המושג זמן יחסי פותח בשיטתיות על ידי קושמידר, זמן ולשון; קומרי, זמן, עמ' 56–82, 122–130; פאניץ, יסודות זמניים, עמ' 19–46; ניתוח של רציפות מגישה חטב, אספקט ומודליות, עמ' 36–56.

a story that had come to him four or five days before, and had been developing... in the last two nights while he had slept.⁵

התיאורים בזמן עבר מוקדם מכוונים לאירועים שהתרחשו מספר ימים לפני אותו יום שבו מתנהל הסיפור, המצוין בזמן עבר רגיל (He left the ongoing narrative). זאת, אם כן, נקודת המוצא לתיאור בעבר מוקדם שבהמשך. וכן ניתן לעמוד על צורה מורכבת ב"עבר העתיד" (future perfect), המאופייין על ידי השימוש בשילוב פועל העזר לציון העתיד, will או shall, עם פועל העזר לעבר, have, כגון:

Any way you decide to approach this new endeavor, you can be certain it will change you from what you are today. You will have not only learned about the world from different viewpoints but you will have a deeper understanding of it.⁶

עמדת הדובר מוצבת בהווה, אבל נקודת המוצא נמצאת בצד העתידי של קו הזמן, בשעה שהקורא יחוש בשינוי (it will change you). באותה שעה יבחין (will have) הקורא בשינויים שחלו בו במשך לימודיו (will have), שינויים שמנקודת ראותו של הדובר הם עתידיים.

לפי דיטלהם מיכל וההולכים בעקבותיו גם מערכת הזמנים של לשון המקרא מבוססת על יחסיות. אלא שבאנגלית ניכרת היחסיות על פי מאפיינים צורניים ברורים,⁷ ואילו בלשון המקרא אין צורנים מיוחדים לסימון היחסיות, ולפיכך תלויה ההכרה בה בסממנים הקשריים מיוחדים, כפי שאנו מוצאים בשפות רבות בעולם.⁸

- .5 E. Hemingway, *The Garden of Eden*, New York 1986, p. 93
- .6 Colorado State University, Resources for Disabled Students, What you should know as a new/prospective student (hyperlink: <http://www.colostate.edu/Dept/RDS/newstudents/newstudents.htm>)
- .7 על כך עומד קומרי, זמן, עמ' 65–75.
- .8 על צורת עבר לסימון העבר המוקדם עומדים, למשל D. Westermann, *Grammatik der Ewe-Sprache*, Berlin 1907, pp. 89–90; C. Lefebvre & A.-M. Brousseau, *A Grammar of Fongbe*, Berlin 2002, pp. 89–91; J. V. Singler, "Introduction: Pidgins and Creoles and Tense–Mood–Aspect", in J. V. Singler (ed.), *Pidgins and Creoles: Tense–Mood–Aspect Systems*, Amsterdam 1990, pp. vii–xvi, esp. ix–x; C. Lefebvre, *Creole Genesis and the Acquisition of Grammar*, Cambridge 1998, pp. 111–118; הולם, מבוא לקריאולית, עמ' 171–178. אין אפוא תוקף לטענת מאקפול (חידת הזמנים, עמ' 170) כנגד שיטת היחסיות, כאילו אין להבין איך הדוברים היו נעים מעמדתו של הדובר אל נקודת המוצא המיוחדת.

לאור גישה זו ניתן לבאר את היחס שבין צורת "ויקטל" כעבר נרטיבי ובין צורת "יקטל" כ"הווה-עתיד", ואת היחס שבין צורת "קטל" להצגת העבר ובין צורת "וקטל" לתיאור אירועים עתידיים. אתמקד בסיפורת הקלסית במקרא,⁹ מתוך הכרה שהסיפורת מימי הבית השני והספרות הדברמית מעמידות אותנו בפני בעיות מיוחדות ברשות עצמן.

א. זמן יחסי ונקודת מוצא

גם חלוצים כמו אוואלד ודרייבר הצביעו על כך שזמנה של צורת "ויקטל" ("יקטל" עם וי"ו הרצף) תלוי בזמנה של פסוקית קודמת, המשמשת נקודת מוצא,¹⁰ כגון "בָּא אַחִיךָ בְּמַרְמָה וַיִּקַּח בְּרִכְתָּךְ" (בראשית כז 35), או "לְמָה נִחְבַּאתָ לְבָרַח וַתִּגְנֹב אֶתִּי" (לא 27). היגדים אלה פותחים בפסוקית בצורת "קטל", ובהמשכה פסוקית בצורת "ויקטל", לציון אירוע המתרחש בעקבות האירוע הראשון.¹¹ מעמדו בזמן של פועל בצורת "ויקטל" תלוי אפוא במעמדה של הפסוקית שבעקבותיה בא אותו פועל. על פי שיטת הזמנים היחסיים השימוש בצורות זמן נתונות תלוי ביחס שבין שלושה גורמים: עמדת הדובר בקו הזמן (עה"ד), מרווח האירוע או המצב המתואר (איר), והמעמד המשמש נקודת המוצא לתיאור זה (מה"מ).¹² בטבלאות שלקמן מסומנת עמדת הדובר כמרווח האפס [0], בתור "ההווה". מימינו מוצג מה שקודם למרווח האפס ("העבר"), ואילו מה שצפוי להתרחש בעקבות מרווח האפס נמצא משמאל לו ("העתיד"). הזמן מוצג אפוא כזרימה מימין לשמאל, מעבר לעתיד.¹³

9. לצורך דיון זה נבדקו, בעזרת התכנה *Accordance 6.9.2* של (Palmsprings, Oaktree Florida 2006), הטקסטים האלה: בראשית ב 5 – שמות כד 18; שמות לב-לד; במדבר י 29 – יד 44; כב-כה; יהושע ב-יא; כד; שופטים ג 15 – מלכים א ג 28; מלכים א יא – יד; טו 16-22; טז 9-11, 16-18; יז – כב 38; מלכים ב ב 1 – י 28; יג 14-21 (להוציא קטעי שירה ורשימות).
10. אוואלד, דקדוק מורחב, עמ' 587 § 231; דרייבר, זמנים, עמ' 71-73; וכן גם ניקאצ'י, תחביר הפועל, עמ' 176-177. דרייבר (זמנים, עמ' 73) אף מצביע על תרומתו של שרדר, אשר דיבר, בשנת 1785, על "עתיד יחסי" (*futurum relativum*). מאקפול (חידת הזמנים, עמ' 14-16, 21-23, 31-34, 41-43, 57-59) מצביע על תרומותיהם של שרדר, גיל, לי, מרפי ונורדהימר בשלהי המאה השמונה עשרה ועד אמצע המאה התשע עשרה.
11. ומכאן דיבר אוואלד (דקדוק מורחב, עמ' 587) על "האימפרפקט המתקדם ביחסיות" (*das bezüglich fortschreitende imperfectum*).
12. קומרי, זמן, עמ' 65-74; פאניץ, יסודות זמניים, עמ' 47-51; וכן כבר נורדהימר, שדיונו מובא על ידי מאקפול, חידת הזמנים, עמ' 58-59.
13. חשיבות כיוונה של זרימת הזמן הודגשה על ידי קושמידר, זמן ולשון, עמ' 11-14, 26-71.

יש שנקודת המוצא נמצאת בצד העבר של קו הזמן:

עבר	←	[0]	←	אירועים	←	עתיד
		עה"ד		מה"מ		

יש שנקודת המוצא נמצאת בצד העתיד:

עבר	←	[0]	←	אירועים	←	עתיד
		עה"ד		מה"מ		

ויש שהיא זהה לעמדת הדובר:

עבר	←	[0]	←	אירועים	←	עתיד
		עה"ד = מה"מ				

אירועים – "קטל" אירועים – "יקטל"

במקרה האחרון מציינת צורת "קטל" עבר פשוט, ואילו צורת "יקטל" מכוונת להווה-עתיד.¹⁴

בסיפורי המקרא ניכר יתרונה של שיטת הזמנים היחסיים היטב, כאשר אחת הדמויות מוסרת על התרחשויות שאירעו לה בעבר. אמנם אין בכך עדות ישירה על השימוש בזמנים בפי דוברי העברית הקדומה, אבל הסיפור עשוי לספק עדות עקיפה. הרי הדעת נותנת שהמספר ינסח מסירה כזאת על פי כללים המקובלים עליו. והנה, בדין וחשבון שבני יעקב מוסרים לאביהם (בראשית מב 30–33), הם מתארים את "כָּל הַקָּרָת אֲתָם" במצרים. תיאור זה נמסר במעמדם מול יעקב במרווח זמן נתון, הוא עמדת הדובר.

נקודת המוצא היא תיאור גישתו של יוסף: "דָּבַר הָאִישׁ אֲדֹנָי הָאָרֶץ אֲתָנוּ קְשׁוֹת" (30). ומכאן ואילך מיוצגות ההתרחשויות זו אחר זו: "וַיִּתֵּן אֲתָנוּ כְּמִרְגָּלִים אֶת הָאָרֶץ, וַנֹּאמֶר אֵלָיו כְּנִים אֲנַחְנוּ לֹא הָיינוּ מִרְגָּלִים... וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנָי הָאָרֶץ..." (30–33). ברצף זה מופיעה צורת "ויקטל", על פי שיטת הזמנים היחסיים, מאחר שהצגת האירועים מעוגנת בנקודת המוצא, המצוינת בצורת "קטל".¹⁵

14. במקרה זה מדברים קומרי (זמן, עמ' 56, 122–125) והנדל (בשולי מערכת הפועל, עמ' 158) על "זמנים מוחלטים", אף שהם עדיין תלויים בעמדת הדובר.

15. מתפקיד העיגון מתעלם ניקאצ'י (תחביר הפועל, עמ' 42), והוא מביא את הפסוקית "דָּבַר הָאִישׁ אֲדֹנָי הָאָרֶץ אֲתָנוּ קְשׁוֹת" בלא המשך. יצוין שההבחנה הבלשנית בין שיח לסיפור לפי שיטת שניידר-ניקאצ'י אינה מתקיימת כאן, מאחר שמסירת האחים ליעקב אינה אלא סיפור, בניגוד לדעתו של ניקאצ'י (שם, עמ' 43–44, 102). בניגוד לשיטתו מופיע "קטל" – "יקטל" תדיר בדו-שיח רגיל (בראשית ג 13; יט 9; כו 27, 29; לא 15, 26, 27; מד 20; שמות א 18;

עבר	←	[0]	←	עתיד
מה"מ	אירועים	עה"ד	עה"ד	
האחים מול יוסף	תשאול יוסף	האחים מול יעקב		
ראשית הדו"ח	מה קרה לאחים	כעת האחים מספרים		

תבנית זו ניכרת גם, למשל, במסר של יונתן בן אביתר לאדניהו:

אָבְל אֲדֹנָיִנוּ הַמֶּלֶךְ דָּוִד הַמֶּלֶךְ אֶת שְׁלֹמֹה וַיִּשְׁלַח אֹתוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת צְדוֹק הַכֹּהֵן...
וַיִּרְכְּבוּ אֹתוֹ עַל פָּרְדֵת הַמֶּלֶךְ וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ צְדוֹק... לְמֶלֶךְ בְּגִחוֹן וַיַּעֲלוּ מִשָּׁם
שְׂמֵחִים וַתְּהִם הַקְּרָה (מלכים א א 43–45).

מסירת ההתפתחויות נפתחת בהחלטת דוד להמליך את שלמה. ההחלטה, שבשעת מסירת הדברים (עה"ד) כבר הייתה עובדה מוגמרת, מוצגת בצורת "קטל", וזו מסמנת אפוא את נקודת המוצא. רצף האירועים שבהמשך מוצג כולו בצורות "ויקטל". צורות אלה מציינות עבר סיפורי, מאחר שהן משמשות המשך למרווח בעבר, "אֲדֹנָיִנוּ... הַמֶּלֶךְ אֶת שְׁלֹמֹה"¹⁶.

עבר	←	[0]	←	עתיד
מה"מ	אירועים	עה"ד	עה"ד	
החלטת דוד	הטקסים החגיגיים	יונתן מול אדניהו		

וכן הדבר בכתובת השילוח, אשר מוסרת איך ביום "הנקה הכו החצבם אש לקרת רעו, גרזן על [ג]רזן, וילכו המים מן המוצא אל הברכה"¹⁷.

במדבר כג 4; שופטים יא 7; טז 10; ועוד דוגמאות רבות). על חוסר היסוד להסבר השימוש בזמנים על פי ההבדל בין סיפור לשיח מצביעים גם אנדו, מערכת זמנים, עמ' 319–320; J. וולדה, תחביר הסיפורת במקרא, עמ' 72–83, בייחוד 76–78. חולשה נוספת בשיטת ניקאצ'י (תחביר הפועל, עמ' 37; וכנגדו אנדו, מערכת זמנים, עמ' 232–233, 237) היא זאת שהתיאור המשמש נקודת מוצא ושורת האירועים שבעקבותיו מהווים רצף סגור אחד, שאינו מאפשר הבחנה בין רקע אחורי לרקע קדמי, כגון שופטים ט 44: "וַיִּבְרָכְךָ... פָּשְׁטוּ וַיַּעֲמְדוּ פֶתַח שַׁעַר הָעִיר וּשְׁנֵי הָרָאשִׁים פָּשְׁטוּ עַל כָּל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה וַיִּכּוּם".

16. אין זה המקום לפתח בהרחבה את תפקידה של צורת ויהי בפתיחת תיאורי זמן ומקום. דיון רחב בנושא זה מציג C. van der Merwe, "The Elusive Biblical Hebrew Term ויהי: A Perspective in Terms of Syntax, Semantics and Pragmatics in 1 Samuel", ZAH 114 (1999), pp. 83–114. רק אציין, שלפי גישתי תפקידה של ויהי קשורה קשר כל יינתק במסגרת הסיפורית.

17. שורות 3–5 לפי אחיטוב, אסופת כתובות עבריות, עמ' 14. תבנית דומה ניתן למצוא בחרסי לכיש, מס' 4: "וסמכיהו, לקחה שמעיהו ויעלהו העירה" (שורות 6–7; שם, עמ' 42).

במקרים מסוימים משמשת צורת "ויקטל" לתיאור תהליך ממושך,¹⁸ כגון "ויקטע ועקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים" (בראשית לו 34), ובהמשכה "ויקמו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם" (פסוק 35). וכן הוא בתיאור מעשה משה כשופט: "וייהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב" (שמות יח 13). מסתבר שהשימוש בצורת "ויקטל" מתאפשר כאן, מכיוון שיש לתהליך התחלה ברורה, בנקודה המסומנת ברצף האירועים.¹⁹

ב. "ויקטל", "ויקטל" ונקודת המוצא

1. "ויקטל" בנקודות אחרות בקו הזמן
תלותה של צורת "ויקטל" בנקודת המוצא ניכרת על פי המקרים שבהם "ויקטל" משמשת המשך לצורות פועל שאינן מכוונות לעבר.²⁰ במסר ליואב מדובר בפעולה בהווה: "הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלם" (שמואל ב יט 2).²¹ בשעת מסירת
18. על תופעה זו עומד אנדרו, מערכת זמנים, עמ' 271–273. מאחר שהמצבים המתוארים כאן ראויים להיחשב רקע אחורי לעומת רצף ההתרחשויות הרגעיות, ואף מצבים מתמשכים, יקשה להסביר כתובים אלה לאור שיטת הרקע והרצף של שניידר-ניקאצי, או על פי שיטת האספקטים.
19. אך כדי לפתח עניין זה יהיה צורך לדון באופיה של המסגרת הספרותית, למשל כדרכו של R. E. Longacre, *Joseph. A Story of Divine Providence: A Text Theoretical and Textlinguistic Analysis of Genesis 37 and 39–48*, Winona Lake 1989. רק יצוין שתפקיד ה-setting לשיטתו (בעיקר מצג) מתאים להפליא לקביעת נקודת המוצא. את הקישור בין מערכת הזמנים ובין שלבי הסיפור במצג וברצף אירועים מנתח M. Eskhult, *Studies in Verbal Aspect and Narrative Technique in Biblical Hebrew Prose*, Uppsala 1990, pp. 37–102.
20. אין זה המקום לדון בהרחבה במקומות שבהם צורת "ויקטל" משמשת לציון פעולה נלווית, כעין "שניים שהם אחד" ("ויאכלו וישתו", "ויאכל וישת") – בראשית כד 54; כה 34). על כך עומדים בהרחבה דרייבר, זמנים, עמ' 81–82; אנדרו, מערכת זמנים, עמ' 250, 274–275; חטב, אספקט ומודליות, עמ' 63–70. אך חטב, אשר רואה בתפקיד המודלי את השימוש העיקרי של "ויקטל", מוצאת בתופעה זו יוצא דופן נוסחאי, אף שאין זה ברור אם "נוסחאיות" גורעת ממשקלה של החריגה.
21. מודה אני שלא מצאתי לשימוש זה אח ורע, אבל אין רשות להכחיש כתוב ברור. אי אפשר לגרוס, למשל, "הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלום". תיקונים כגון "ויתאבל"/"מתאבל" (ליגטורה ו/מ) אינם אלא מעשה שרירותי. לדעת ריוול (מערכת הפועל בפרווה, עמ' 9) משמשת לשון ויתאבל פתיחה של שלב חדש ברצף הסיפור. אלא שבכך המלך התחיל בהכרח לפני כן (הרי כך מתואר בפסוק הקודם). דרייבר (זמנים, עמ' 92) מצביע על ירמיה ו 14, אך בפסוקים 12–13 מתואר מצב כללי שכבר נמשך זמן רב, כמו, למשל, תהלים לד 8.

הדברים אבלו של דוד עדיין מתקיים. וכן אנו מוצאים "ויקטל" בציון אמת כללית: "ה' מְמִית וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שָׁאוֹל וַיַּעַל" (שמואל א ב 6);²² "עַל סוֹסִים יִשְׁעֲנוּ וַיִּבְטְחוּ עַל רֶכֶב פִּי רֶכֶב" (ישעיהו לא 1).²³

בנבואה מופיעה צורת "ויקטל" אף כהמשך לתיאור עתיד, כגון תוכחת הושע "גַּם כִּי יִתְּנוּ בְּגוֹזִים עֲתָה אֶקְבְּצֶם וַיַּחֲלוּ מִעַט מִמֶּשָׂא מְלֶךְ שָׂרִים" (הושע ח 10).²⁴ כללו של דבר, מקומה של צורת "ויקטל" בקו הזמן נובע ממעמדה של נקודת המוצא. אם נקודה זו ממוקמת בעבר, מכוונת "ויקטל" לעבר; אם הנקודה נמצאת בהווה (עמדת הדובר), מתאימה צורת "ויקטל" להווה; ואם נקודת המוצא מוצבת בצד העתיד של קו הזמן, מכוונת גם "ויקטל" לעתיד.

2. "ויקטל" בשירה

ידוע ומקובל שבשירה משמשת לשון "ויקטל" לפעמים לעבר.²⁵ מיכל הראה ששימוש זה תלוי בהקשר, ולשם יתר דיוק בנקודת המוצא בצד העבר של קו הזמן,²⁶ כגון:

בְּהַנְחֵל עֲלֵיוֹן גּוֹזִים בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם, יֵצֵב גְּבֻלַת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
(דברים לב 8).²⁷

פסוקית הזמן "בְּהַנְחֵל עֲלֵיוֹן גּוֹזִים" מציינת את נקודת המוצא, ולפיכך מכוונת לשון יֵצֵב על כורחך לעבר. וכן הדבר בשירת הים, שבפתיחתה מוצג האירוע שבעבר, "סוֹס וְרֶכֶב וְרָמָה בַּיָּם" (שמות טו 1). וכן הוא בהמשך: "מִרְפָּבַת פְּרָעָה וַיַּחֲלוּ יָרָה בַּיָּם וּמִבְּחַר שִׁלְשִׁי טָבְעוּ בַיָּם סוּף" (פסוק 4).²⁸ אך מיד ממשיך המשורר בלשון

באיוב ד 5; ו 21 קודם פועל בצורת "ויקטל" בצד העבר של קו הזמן (או לכל היותר הווה מתמשך).

22. דוגמאות רבות מביא דרייבר, זמנים, עמ' 91–92. וכן בעקבות צורות "ויקטל": תהלים ג 5; נט 16; עז 7.

23. וכן ישעיהו לא 2.

24. ורק אגב אורחא ארמוז לכתובים כגון ישעיהו ה 14–16, 24–25 (דרייבר, זמנים, עמ' 93–94); מיכה ב 12–13.

25. הניתוח הבלשני המובהק הוצג על ידי רייני, נטיית הפועל בעל התחיליות. שיטה שונה הציג באחרונה A. Niccacci, "The Biblical Hebrew Verbal System in Poetry", בתוך פסכרג והורביץ, לשון המקרא, עמ' 247–268. חיבור זה אינו כולל דיון בדוגמאות שבשירת הים ובשירת האזינו.

26. הבחנה זו הוצגה כבר על ידי דרייבר (זמנים, עמ' 33, § 27, 30), אך נתחדשה ביתר שאת על ידי מיכל (זמנים ומשפט).

27. כתוב זה מובא על ידי רייני (נטיית הפועל בעל התחיליות) לשם ביסוס שיטת yaqtul; על כך אעמוד בהערות 31–32 להלן.

28. בשירו של בלעם מסומנת נקודת המוצא על ידי ציון ראשית מסעו של הנביא: "מִן אָרָם

”יקטל“: ”תְּהַמֵּת יִכְסִימוּ יָרְדוּ בְּמִצּוֹלַת כְּמוֹ אֶבֶן“ (פסוק 5). מאחר שהצורות יָרָה, טָבְעוּ מְצִיבוֹת אֵת נְקוּדַת הַמוּצָא בְּצַד הָעֵבֶר שֶׁל קו הַזְמַן, שִׁיךְ גַּם הַתִּיאֹר ”תְּהַמֵּת יִכְסִימוּ“ לְצַד זֶה.²⁹ וְכֵן ”וְכָרַב גְּאוֹנֵךְ תִּהְרַס קְמִיךְ תִּשְׁלַח חֲרֹנֶךְ יֶאֱכְלֶמוּ פְקֶשׁ“ (פסוק 7); ”נְטִיטָה יִמְיֶנְךָ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ“ (פסוק 12).³⁰

לפי הגישה ההשוואתית-היסטורית מיוחד השימוש בצורת ”יקטל“ לעבר לשירה דווקא, כיוורשתה של צורת yaqtul הקדומה.³¹ אך דומה שהנחה זו אינה מתחשבת די הצורך בהתניה המורכבת. הרי כיצד ניתן להבחין בין השימוש בצורת ”יקטל“ לעבר ובין השימוש בה להווה-עתיד, אם לא לפי ההקשר, ובעיקר לפי נקודת המוצא?³² ומצד שני יצוין שדרך זו מופיעה גם בסיפורת, לציון חוזרניות (”וְאָד

יִנְחִי בְּלֶק בְּלֶק מְלֶךְ מוֹאֵב מִהַרֵּי קָדִם“ (במדבר כג 7). הרי בארם שהה האיש, עד שבאו שליחי בלק להביאו אל ערכות מואב. דוגמה נוספת לכך שציון לראשית הדרך מספק את נקודת המוצא ניכרת בדבר המלאך ”אֲעֲלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם...“ (שופטים ב 1). לדעת דרייבר (זמנים, עמ' 32) מציג היגד זה את העלאת בני ישראל ממצרים והבאתם אל ארץ הייעוד כתהליך של פעולות חוזרניות, שאינן בגדר מעשה מוגמר (ומכאן לשיטתו צורת האימפרפקט).

29. ראוי לציון שהוולגטה מתאימה את הזמן של יָרְדוּ לזמן של יִכְסִימוּ: abysse operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis. שתי הצורות מגלמות perfectum historicum, הזמן המציג אירוע בתוך ”רצף אירועים“ (רקע קדמי).

30. גם שירת האזינו מכילה דוגמאות לא מעטות לצורות כגון אלה (דברים לב 10–14, 16–18).

31. מלבד דברי רייני (נטיית הפועל בעל התחיליות) יצוינו דיוניהם של הינרגרד, נטיית הפועל; G. Bergsträsser, *Hebräische Grammatik*, vol. II: *Verbum*, Leipzig 1929, pp. 10–14. מאקפול (חידת הזמנים, עמ' 89–167, 174–177) עומד בהרחבה על תרומותיהם של מייסדי השיטה עד אמצע המאה העשרים (Haupt, Knudtzon, Bauer, G. R. Driver, Thacker).

32. על כך עמד גם אנדו, מערכת זמנים, עמ' 121. לדעת רייני (נטיית הפועל בעל התחיליות) ההבחנה צורנית: yaqtul משתקף בצורת ”יקטל“ מקוצרת, כגון יִצַב, ואילו ”יקטל“ רגילה משקפת הווה-עתיד קדום, yaqtulu; וכן גם A. F. Rainey, ”The Ancient Hebrew Prefix Conjugation in the Light of Amarnah Canaanite“, *HS* 27 (1986), pp. 4–19. הבחנה זו אינה סותרת את טענת היחסיות, שכן מבחינה צורנית קרובה צורת yaqtul לציווי, שאינו קשור פחות במרווח הווה/עתיד מצורת yaqtulu (ועיינו דברי הינרגרד, נטיית הפועל). יתרה מזו, הגם שאין זה המקום לדון במכתבי אל-עמרנה או בכתבי אוגרית, ניכרת היחסיות היטב בכמה דוגמאות במכתבי אל-עמרנה, כגון EA 197:7–16, 26–32; 362:15–20. ועיינו A. F. Rainey, *Canaanite in the Amarna Tablets: A Linguistic Analysis of the Mixed Dialect Used by the Scribes from Canaan*, vol. II: *Morphosyntactic Analysis of the Verbal System*, Leiden 1996, pp. 222–223, 227. עוד יצוין שהיחסיות מובנת מאליה בדוגמאות לצורות אלה בפסוקיות זיקה. מאידך גיסא ניתן להצביע על צורות ”קצרות“ שאינן לשון עבר או איווי, כגון ”וְיִרְדְּ מִיַּעֲקֹב“ (במדבר כד 19), ”וְיִאָדְעָה מֶה יִסֵּף ה' דְּבַר עֲמִי“ (במדבר כב 19), ”כִּי יִבְעֵר אִישׁ שֶׁדָּהּ אוֹ כְרָם“ (שמות כב 4), וכן שמואל א ב 10.

יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ”³³, בראשית ב 5),³⁴ ותחיליות (“וְהִנֵּה תִסְבְּינָה אֲלֵמְתֵיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוּיֶן, לְאֱלֹמֵתַי”, לז 7).³⁵

תשומת לב מיוחדת ראויה לשימוש בצורת “יקטל” כזמן “פרוספקטיבי”, באשר היא נשקפת, מנקודה נתונה בעבר, על מרווח הזמן המתהווה והעתיד, כדוגמת “וְאֵלִישַׁע חָלָה אֶת-חֲלִיוֹ אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ” (מלכים ב יג 14), כלומר “אשר עתיד היה למות בו”.³⁶

כללו של דבר, אם צורת “יקטל” מעוגנת בנקודת מוצא בצד העבר של קו הזמן, היא משמשת כציון לעבר. בסיפורת נשמר שימוש זה בהקשרים מיוחדים: עם הצורך המכונה וי”ו הרצף, בצורת “ויקטל”; בעקבות מיליות כגון אז, טרם; ובשימוש תחילי וחוזרני. בשירה, לעומת זאת, שימוש זה ראוי לכל צורת “יקטל”.

3. צורת “יקטל” ועמדת הדובר

כפי שראינו לעיל, אם נקודת המוצא זהה לעמדת הדובר מציינת צורת “קטל” עבר פשוט, ואילו צורת “יקטל” מכוונת להווה-עתיד. הרי אם נקודת המוצא נמצאת בהווה, מכוונת צורת “יקטל” לאירועים שמאותה נקודה ואילך, בכיוון העתיד של קו הזמן. אלא שהמונח הווה מטעה: ההווה במובן הצר של המילה אינו אלא רגע חולף. תיאור אירועים ומצבים, לעומת זאת, מתנהל במרווח רחב, “ההווה המתמשך”. פעולה שתחילתה ברגע נתון “עכשווית” נמשכת לכיוון

33. אולם ניכרת קרבתה של פרשת הגן בעדן ללשן השירה, כפי שהראיתי במאמרי Poetic Style and Parallelism in the Creation Account (Gen. 1.1–2.3), in H. Reventlow & Y. Hoffman (eds.), *Creation in Jewish and Christian Tradition, JSOTSup* 319, London 2002, pp. 2–31, esp. 22

34. וכן, למשל, בראשית ב 10, 19, 25; שמות ח 20; יח 15; במדבר י 36; יא 9, 13; שמואל א, א 3, 5–6, 7, 10; ב 9, 25; ט 9 (ושמא זה תיאור מצב). על פי גישתי יש לומר שהחזרוניות מחזירה את רצף האירועים מדי פעם אל נקודת המוצא; לפיכך משתלבת החזרוניות בתנועת הזמן ממעמד המוצא אל [0] ואל העתיד. גישות אחרות הובעו על ידי דרייבר, זמנים, עמ' 30, 32–33; יוסטן, יקטול ולשון עבר, עמ' 21–23; יוסטן, הפועל הנטוי ואספקט, עמ' 60–63. יוסטן (יקטול ולשון עבר, עמ' 16–17) נותן לשימוש זה עניין אצל התפקיד המודלי של “יקטל”, אך מתוך זה שהוא מכיר ב“נקודה נתונה בעבר” משתמעת נקודת מוצא. ההיבט החזרוני מתאים גם לכתובים כגון מלכים ב ט 15; ירמיהו נב 7.

35. כן דרייבר, זמנים, עמ' 32. כן ניתן לראות בתיאור זה רצף של פעולות חזרוניות של כל אלומה בפני עצמה. שימוש אינכואטיבי מוצא דרייבר גם בירמיהו נב 7 (אף שמדובר בתהליך חזרוני); בשמואל ב כג 10 (או שמא חזרוני); טו 37 (מול טז 15).

36. יוסטן (יקטול ולשון עבר, עמ' 17–24) מצביע על מקומות כגון בראשית מג 25; שמואל ב טו 37 (“ואבשלום יבוא ירושלים”, בתרגומו: just as Absalom was about to enter Jerusalem); יז 17; מלכים ב ג 27, ואף מסביר בדרך זו את השימוש בצורת “יקטל” בעקבות אז, טרם. בעמ' 24 מציין יוסטן שורה של כתובים שאינם מתאימים להסבר זה; אך כתובים אלה אינם שייכים לקורפוס הקלסי כפי שהוגדר בהערה 9 לעיל.

העתיד עד להשלמתה. וברגע זה נקודת הפתיחה שבתחילה עכשווית הייתה, נמצאת כבר בעבר. אבל היא עדיין חלק בהווה המתמשך, אשר כולל את מרווח הזמן הסמוך לעמדת הדובר בצד העבר של קו הזמן, וכן מרווח הזמן הסמוך בצד העתידי.³⁷

על כן, אם האירועים מוצגים כאילו הם מתרחשים במרווח הזמן שבו נמצא הדובר, מציינת צורת "יקטל" את ההווה המתמשך,³⁸ כגון בשאלת אלקנה "לְמָה תִּבְכֶּי וְלְמָה לֹא תִאֲכָלִי וְלְמָה יָרַע לְבַבְךָ" (שמואל א א 8). מאחר שדבריו מכוונים לאותה שעה, נוגעת שאלתו למרווח ההווה. זאת עמדת הדובר, וזאת גם נקודת המוצא שלו. וכן הדבר בדברי לבן אל עבד אברהם הממתין עם גמליו: "לְמָה תַעֲמֹד בַּחוּץ" (בראשית כד 31).

ויש שנקודת המוצא נמצאת במפורש בצד העתידי של קו הזמן, כגון בהודעה האלוהית לשמואל "כִּיעַת מָחָר אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בְּנֵימִן" (שמואל א ט 16); "וַיֹּאמְרוּ אֲנִישֵׁי יִבְישׁ מָחָר נִצָּא אֲלֵיכֶם" (יא 10).

ההווה המתמשך כולל גם אירועים בעבר הסמוך, במידה שהם עדיין קשורים בפעילויות השוטפות של אותו פרק זמן, אף שמבחינה כרונולוגית אותו אירוע נמצא בצד העבר של קו הזמן. בסיפור יעקב והמלאך מכוונים דברי המלאך "לְמָה זֶה תִּשְׁאַל לְשֵׁמִי" לשאלת יעקב באותו שלב בדו־שיח: "וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה נָא שְׁמֶךָ" (בראשית לב 30). לפיכך היא שייכת לאותו מרווח הזמן שבו דחה המלאך את שאלתו. וכן הדבר בשאלת בני יעקב "לְמָה יִדְבַר אֲדֹנָי בְּדַבְרִים הָאֵלֶּה" (בראשית מד 7).³⁹ וכן הדבר בברכת יעקב לאפרים ולמנשה: "וַיִּרְא יוֹסֵף כִּי יָשִׁית אָבִיו יָד יְמִינוֹ עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם" (בראשית מח 17). הרי מה שיוסף ראה אירע לפני רגע ממש.⁴⁰ ויש שמדובר בפעולה שנמשכת אל העתיד, כגון בטענתם של "שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" כלפי פרעה "לְמָה תַעֲשֶׂה כֹה לְעַבְדֶיךָ" (שמות ה 15).⁴¹

אם כן, ההבדל בין "יקטל" כהווה־עתיד ובין "ויקטל" כלשון עבר נובע אך ורק מנקודת המוצא, ולא מהצורה עצמה. אדרבה, צורות אלה יש להן הרבה מהמשותף.

37. על מרווח הזמן של "ההווה" עומד אוונס, זמן, עמ' 186–192. על "ההווה האקטואלי" מדבר יוסטן, הפועל הנטוי ואספקט, עמ' 53–56.

38. שימוש זה כולל, כמובן, שימוש מודלי (קורילוביץ, עיונים, עמ' 85). ויש שהדברים מתארים אמת כללית התקפה במרווח זמן רחב, כגון הסבר הנערות על מנהגי הזבח ברמה (שמואל א ט 13).

39. וכן, למשל, שמות יז 2.

40. וכן בדברי אחאב, שזה עתה שב מהמשא ומתן עם נבות, "כִּי אֲדַבֵּר אֶל נְבוֹת הַיְזוּרְעָאֵלִי" (מלכים א כא 6). לעומת זאת דרייבר (זמנים, עמ' 82) מוצא כאן דוגמה לתחיליות.

41. וכן, למשל, במדבר יב 8.

4. "יקטל"/"ויקטל" כזמן עוקבני

שני מאפיינים משותפים לצורת "יקטל" ולצורת "ויקטל". צד שווה ראשון הוא היחס לנקודת המוצא שבה מעוגן האירוע / המצב המתואר. צד שווה שני הוא כיוון הזרימה: בשתי הצורות זורם הזמן מנקודת המוצא אל עמדת הדובר, [0], ומשם אל קוטב העתיד. כיוון זרימה אחיד מוליך מהעבר דרך מרווח ההווה אל העתיד. לפיכך ניתן להציג את "יקטל" בכלל כזמן "עוקבני" (posterior tense).⁴² אם הזמן העוקבני מעוגן בנקודת מוצא בעבר, מקומו בקו הזמן בעבר (עם השלכה אל ההווה); אם נקודת המוצא זהה לעמדת הדובר, מקומו בהווה-עתיד; ואם נקודת המוצא בצד העתיד של קו הזמן, שייכת "יקטל"/"ויקטל" לצד עתיד.

ג. "קטל" ונקודת המוצא

העיגון בנקודת מוצא ניכר גם בצורות "קטל"/"וקטל". אך שלא כמו "יקטל"/"ויקטל" מציינות צורות אלה פעולות ואירועים הקודמים לנקודה זו.⁴³

1. "קטל" ויחסה לנקודת המוצא

היחס לנקודת המוצא ניכר במיוחד כאשר זאת נמצאת בצד העבר של קו הזמן, במרווח הקודם לעמדת הדובר, כגון בפרשת אברהם בגרר: "וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל אַבְיִמֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הֲנָךְ מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ... וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמֶר..." (בראשית כ 3-4).

בפסקה זו נקודת המוצא היא ההתגלות בחלום בגלל הבאת שרה אל בית המלך. הליך זה קדם לחלום, ולפיכך הוא מצוין בצורת "קטל", "על האשה אשר לקחת" (פסוק 3). ומיד מציינת פסוקית מצב כי אבימלך "לא קרב אליה", גם זה בזמן הקודם למעמד החלום. מאחר שהחלום מתנהל בעבר הסיפורי, מציינת פסוקית זו עבר מוקדם (past perfect, pluperfect),⁴⁴ וכן הפסוקית "אֲשֶׁר לָקַחְתָּ".⁴⁵

42. לאחר שניסחתי גישה זו, שמחתי להיווכח שכבר קדמו לי בלשני המאה התשע עשרה: מאקפול (חידת הזמנים, עמ' 41-42) מציין את תרומתו של מרפי (J. G. Murphy), אשר הציג את צורת "קטל" כזמן anterior ואת "יקטל" כזמן posterior, וכן גולדפיינ (סדר מילים וזמן, עמ' 118-122), למרות שאינה מייחסת לצורת "יקטל"/"קטל" תפקיד קודמני (שם, עמ' 121, 130-131).

43. בכך חולק אני על עמדתו של מיכל (זמנים ומשפט), אשר לדעתו "קטל" מיוחדת להיגד שזמנו אינו תלוי בהיגד קודם.

44. דוגמאות נוספות לעבר מוקדם ניתן למצוא, למשל, בכתובים האלה: בראשית ח 8; יח 11, 33; טז 15; יט 27; כח 11; כד 1; שמואל א א 5; 2; ז 7; יד 27; כה 44; שמואל ב ג 17. דיון קצר מביא דרייבר, זמנים, עמ' 22-23.

45. צורת "קטל" מזדמנת לא אחת בפסוקית לוואי לציון מצב שנוצר בשלב הקודם לשלב הנוכחי בסיפור, כגון בראשית א 31; ב 8, 22; ג 12; ד 11; יב 5; יג 4.

עמיד	[0] עה"ד	→ מה"מ	→ אירועים	עבר
	פרשת אבימלך	התוכחה שבחלום	העברת שרה לחצר הינורות אבימלך	

וכן מצינו בסיפור שאול והאתונות. שאול ונערו הגיעו אל הרמה בשעה ששמואל בדיוק יצא מהעיר. בעקבות שאלת שאול "אי זה בית הראה" ותשובתו של הנביא מציין המספר "וה' גלה את אֶזְרָא שְׁמוֹאֵל יוֹם אֶחָד לְפָנָי בּוֹא שְׁמוֹאֵל לְאִמֶּר" (שמואל א ט 15). אם נקודת המוצא היא המפגש של שמואל ושאול, הרי שההודעה האלוהית לשמואל קדמה למעמד זה. הצירוף "וה' גלה את אֶזְרָא שְׁמוֹאֵל" מגלם אפוא עבר מוקדם.

2. "קטל" כזמן קודמני

לאור דוגמאות אלה, שניתן להוסיף עליהן כהנה כהנה, מסתבר שלשון "קטל" באה להציג אירועים הקודמים לנקודת המוצא, בבחינת זמן קודמני (anterior tense).⁴⁶ כאשר עמדת הדובר משמשת כנקודת מוצא מסמן הזמן הקודמני עבר פשוט, כמו בחרסים שנשלחו בתור מכתבים, כגון בחרסי ערד 3: "וּצֹדֵךְ חֲנִינְיָהּ עַל בָּאָר שֶׁבַע עָם מִשָּׂא צִמָּד חֲמָרִים" (שורות 2-5).⁴⁷ בדוגמה זו הפועל קודם לנושא ולמשלים, כמו בדברי בני יעקב "דָּבָר הָאֵישׁ אֲדֹנָי הָאֶרֶץ אֶתְּנוּ קְשׁוֹת" (בראשית מג 30).⁴⁸ הווי אומר, השימוש בצורת "קטל" אינו נובע אך ורק ממקום הנשוא הפועלי בפסוקית. וכן מצינו בסיפור הנער העמלקי. על שאלת דוד "אֵי מָזָה תָּבוֹא"⁴⁹ עונה הנער "מִמַּחְנֵה יִשְׂרָאֵל נִמְלֹטִי" (שמואל ב א 3), מתוך זהות של עמדת הדובר ונקודת המוצא. כשדוד מתבונן בפרטים, הוא משיב "אֲשֶׁר נָס הָעָם מִן הַמַּלְחָמָה" (שם, פסוק 4). גם כאן קודם הנשוא לנושא. נקודת המוצא היא המעמד בפני דוד, ומתוך אותה עמדה מוסיף הנער "וְגַם הִרְבֵּה נָפַל מִן הָעָם וַיָּמָתוּ". שינוי בנקודת המוצא

46. מושג זה מקובל בדיונים בלשונות מערב אפריקה (כדוגמת Ewe בטוגו) ובשפות קראוליות שונות, הנידונות, למשל, על ידי הולם, מבוא לקראולית. בעקבות גישה זו מתאר זביט (התבנית הקודמנית, עמ' 15-21, 26-29 ובייחוד עמ' 16 הערה 3) את השימוש בצורת "קטל" לעבר מוקדם; וכן חטב, אספקט ומודליות, עמ' 177-188.

47. מובא לפי אחיטוב, אסופת כתובות עבריות, עמ' 58; וכן, למשל, לכיש 4, שורות 2-4; לכיש 5, שורה 5; לכיש 6, שורות 13-15 (שם, עמ' 41-48).

48. לדעת ניקאצ'י (תחביר הפועל, עמ' 44) דרך זו מיוחדת לשיח. אך לאור הדוגמה בחרסי ערד 3 מתברר שלא זאת ההבחנה. סביר להניח שהקדמת הנושא במצג קשורה במוסכמות ספרותיות, לשם הבלטת הנושא החדש (פוקליציה). ואין תמה שמוסכמה זו אינה חלה על הדמות הדוברת בסיפור, שהרי דמות זו אינה מנסחת מצג כהלכתו.

49. כפי שציינתי לעיל, השימוש בצורת "קטל" בשאלה "אֵי מָזָה תָּבוֹא" מתאים להווה מתמשך.

ניכר רק בפסוקית "וַיִּמְתּוּ", המתארת את אשר קרה לאנשים שנפלו. בהמשך דבריו חוזר הדובר אל המעמד לפני דוד, "וְגַם שָׁאוּל וַיְהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵתוּ".

עבר	→	→	עתיד
אירועים			מה"מ-עה"ד
"מִמַּחְנֵה יִשְׂרָאֵל נִמְלְטָתִי"		→	העמלקי בפני דוד

השימוש בצורת "קטל" ניכר בפרשיות רבות, כגון במעמד בניהו בן יהוידע לפני שלמה: "כֹּה דָּבַר יוֹאָב וְכֹה עָנִי" (מלכים א ב 30); או בדברי יהודה כלפי יוסף: "אֲדַנִּי שָׁאֵל אֶת עֶבְדִּי" (בראשית מד 19).

מכאן יתבאר השימוש הספרותי בצורת "קטל" בפתיחת הפרשה. הרי בפתיחה טרם נקבעה נקודת מוצא מוגדרת להצגת האירועים, ומכיוון שכך משמשת עמדת הדובר (הוא המספר) גם בתפקיד זה. תיאור האירועים קודם לנקודה זו, ומכאן השימוש בצורת "קטל". כבר ראינו איך הדבר בא לידי ביטוי בתיאורי התרחשויות בפי הדמויות, כגון בתיאור הנער העמלקי "נִקְלָא נִקְרִיתִי בְּהַר הַגְּלִבְעָ" (שמואל ב א 6), בדבריהם של בני יעקב (בראשית מב 30) ושל יונתן (מלכים א א 43). וכן הדבר בסיפור עברו של אברהם:

עָבַד אַבְרָהָם אֲנָכִי, וְהִ' בְּרַךְ אֶת אֲדֹנָי מְאֹד וַיִּגְדַּל וַיִּתֵּן לוֹ צֶאֱן וַיִּבְקֶר וַיִּכְסֶּף וַזְּהָב וַעֲבָדִים וַשְּׂפָחוֹת וַגְּמָלִים וַחֲמֹרִים (בראשית כד 34–35).

לכך מתאימה פתיחתה של פרשה זו, "וַאֲבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וְהִ' בְּרַךְ אֶת אַבְרָהָם כָּל" (כד 1). פרשיות רבות פותחות בתיאור בלשון "קטל", כגון:

וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן (בראשית ד 1);
וְאַחַר כֵּן מָשָׁח וַאֲהֲרֹן וַיֵּאמְרוּ אֵל פְּרַעֲה (שמות ה 1);
וְאִשָּׁה אַחַת מְנַשֵּׁי בְנֵי הַנְּבִיאִים צִעְקָה אֶל אֱלֹהֵי שָׁעַ" (מלכים ב ד 1).⁵⁰

לאחר פתיחה בצורת "קטל" מוצגות ההתפתחויות שבהמשך בצורת "ויקטל", כגון בסיפור שבע בן בכרי "וַשֵּׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיעֵל וַשְּׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן בְּכָרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בְּשֹׁפָר וַיֵּאמֶר אֵין לָנוּ חֵלֶק בְּדוֹד" (שמואל ב כ 1). במסגרת זו משתלב גם השימוש בצורת "קטל" כסטטיב, כגון "זקנתי ושבתתי",

50. וכיוצא באלה בראשית טז 1; כא 1; כו 26; לט 1; במדבר יא 4; יהושע ט 1; שמואל א ה 1; מלכים א כ 1; מלכים ב ה 1; ח 1; ט 1; יא 1; יג 14. ועם הפועל היה: בראשית ג 1; טו, א; שופטים יג 2; היה עם בינוני: בראשית יז 2; שמות ג 1. בייחודה של תבנית זו מכירים גם קורילוביץ, עיונים, עמ' 81; ניקאצ'י, תחביר הפועל, עמ' 176–177; A. Loprieno, "Sequential Forms in Late Egyptian and Biblical Hebrew", *Afro-Asiatic Linguistics* 7 (1980), pp. 143–161, esp. 150–153; ובייחוד אנדרו, מערכת זמנים, עמ' 237–232, 139–131, 70–65.

"קטנתי", "ידעתי", צורות שבפי הדובר עשויות לתאר מצב בהווה. גם אם ברור הוא שצורות אלה מוגבלות לפעלים המתארים מצב, בבחינת "קטל"/"קטל",⁵¹ ושהן מייצגות צורה קמאית, הרי שבלשון המקרא הן עשויות להשתלב בתור זמן "קודמני", שכן המצב המצוין נוצר בעקבות תהליכים בעבר.⁵²

ד. "קטל" – הווה ועתיד

מה מעמדה של צורת "קטל" במקרה שנקודת המוצא נמצאת בצד העתידי של קו הזמן? דוגמה לתבנית זו ניתן למצוא בדברי יעקב כלפי ה"איש" התוקף אותו: "לֹא אֲשַׁלַּחְךָ פִּי אִם בְּרִכְתָּנִי" (בראשית לב 27). הקביעה "לֹא אֲשַׁלַּחְךָ" מציבה את נקודת המוצא בעתיד, ואילו הברכה היא תנאי מוקדם לשחרורו של התוקף, בתור עבר העתיד.⁵³ גם כאן מכוונת צורת "קטל" למרווח זמן הקודם לנקודת המוצא.

1. "קטל" והווה באקט דיבור

כאשר צורת "קטל" מופיעה בפנייה אל הנמען, יש שהיא קשורה לאותה נקודה על קו הזמן שבה קולט הנמען את הפנייה. מכאן צורת "קטל" בפרפורמטיב, כגון שבועתו של יואב "פִּי בַה' נִשְׁפַּעְתִּי פִּי אֵינְךָ יוֹצֵא אִם יָלִין אִישׁ אֶתְךָ הַלַּיְלָה" (שמואל ב יט 8). נקודת המוצא היא קבלת ההצהרה על ידי דוד כמי שהדברים מכוונים אליו.⁵⁴ וכן הוא בהודעת דוד למפיבשת על החלטתו: "דְּבַרְיָךְ אֶמְרָתִי, אֶתָּה וְצִיבָא תַּחֲלֶקְוּ אֶת הַשָּׂדֶה" (יט 30). והרי רק המשפט העוקב ישמיע למפיבשת את

51. בצד "קטל"/"קטל" ניכר תפקוד זה גם בפעלים בצורת "קטל", כגון ידע (פועל חווייתי; בראשית ד 9; כט 5; ל 29; מד 27; שמות לב 23; ועוד), מלך (פועל סטטיבי; תהלים מז 8–9; צג 1; צד 10; צז 1; צט 1; כנגד שמואל ב טו 10; מלכים א א 11, 13, 18). הנדל (בשולי מערכת הפועל, עמ' 154–155) מציג את ההבחנה הסמנטית בין פועל פיינטי המציין פעולה (מעשה או תנועה), ובין פועל סטטיבי בתור situation. נמצא, הבחנה סמנטית זו קודמת להגדרות המורפור-סינטקטיות.

52. לפיכך רואה זביט (התבנית הקודמנית, עמ' 15, 22–26, 30–32) בצורות אלה "קדם-עבר" (preperfect). יוסטן מדבר על post-terminal meaning. עיינו J. Joosten, "Indicative System of the Biblical Hebrew Verb and its Literary Exploitation", בתוך ון וולרה, תחביר הסיפורת במקרא, עמ' 51–71, בייחוד 62–63.

53. future perfect. ריוול (מערכת הפועל בפרווה, עמ' 4–5) מזכיר את מלכים א ח 47; מלכים ב ד 24, מתוך הכרה שמדובר בצורת "עבר" יחסית להקשר עתידי.

54. בעניין זה דנים רוגלנד, "קטל" שאינו עבר, עמ' 117; D. Pardee & R. M. Whiting, "Aspects of Epistolary Verbal Usage in Ugaritic and Akkadian", *BSOAS* 50 (1987), pp. 1–30, esp. 23–29. במכתבים עבריים וארמיים מצינו ברכות בצורת "קטל", כגון "ברכתך ליהוה" (ערד 40, שורה 3; אחיטוב, אסופת כתובות עבריות, עמ' 88).

ההחלטה בפועל. נקודת המוצא מוצבת אפוא בצד העתידי של קו הזמן, ואמירת דוד קודמת לכך.⁵⁵

2. "וקטל" עם הפנים לעתיד

האם גישה דומה תתאים גם לשימוש בצורת "וקטל" כציון לאירוע עתידי או להוראות? צורה זו מופיעה בחרסי ערד: "בא ביתה אלישב בן אשיהו ולקחת משם שמן" (ערד 17, שורות 4–1).⁵⁶ במקרא מופיעה צורה זו במיוחד לאחר צורת "יקטל" כהווה-עתידי ובעקבות ציווי, כגון:⁵⁷

לֹא כִּי אֶסֶר נְאֻסְרְךָ וְנִתְנוּךָ בְיָדָם (שופטים טו 13);

אֶת בְּנֵיכֶם יִקַּח וְשֵׁם לוֹ בְּמִרְפְּכָתוֹ וּבַפְּרִשְׁיוֹ וְרָצוּ לְפָנַי מִרְפְּכָתוֹ (שמואל א ח 11).

ניתן להבחין בשוני מסוים בין השימוש בצורת "וקטל" ובין צורת "יקטל" רגילה. באחרונה הראו שברצף של ציווי לפני ציווי שני, או לפני צורת "יקטל", אין לציווי הפותח מעמד עצמאי.⁵⁸ טיעון זה אכן מסתבר, למשל, בצירוף כגון קום לך: "אם לְקָרָא לְךָ בְּאוֹ הַגְּאֻשִׁים קוּם לִי אֶתָּם" (במדבר כב 20).⁵⁹ במקרה כגון זה מציין הפועל הראשון ממד תחילי.⁶⁰

55. במקרה של עסקה בין שני צדדים ייתכן שנקודת המוצא היא השעה שבה העסקה תצא לפועל. ושוב, השמעת ההצהרה קודמת לנקודה זו. ומכאן הכרוזותיהם של עפרון ואברהם "הַשְּׂדֵה נְתַתִּי לְךָ וְהַמְצָרָה אֲשֶׁר בוֹ לְךָ נְתַתִּיךָ לְעֵינַי כְּגִי עָמִי נְתַתִּיךָ לְךָ, קָבַר מִתְּךָ"; "נְתַתִּי כֶּסֶף הַשְּׂדֵה, קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת מְתֵי שְׂמָה" (בראשית כג 11, 13). והרי במקרה האחרון אברהם טרם ידע מה המחיר, שנקבע רק בתשובת עפרון למחווה זו.

56. מובא לפי אחיטוב, אסופת כתובות עבריות, עמ' 72; וכן ערד 24, שורות 13–14 (שם, עמ' 78).

57. בגישות שונות במחקר לביאור צירוף שני פעלים בציווי דן בהרחבה פסברג, צירוף שני ציוויים.

58. פסברג, שם, עמ' 60; דיל, המשך הציווי, עמ' 47–85; ריוול, מערכת הפועל בפרוזה, עמ' 22.

59. וכן, למשל, בדברי אברהם "לושי ועשי עגות" (בראשית יח 6); וכן בראשית יג 17; כח 2; מט 2; שמות ד 4; כד 12; דברים י 11; שמואל א ט 3; שמואל ב יג 15; מלכים א יד 12; יז 9; מלכים ב ח 1; ירמיהו יג 4, 6; יונה א 2, ג 2; מיכה ב 10; שיר השירים ב 13. אין במקרא עדות לצירוף קום והלכת.

60. על כך מצביעים F. H. Polak, "Linguistic and Stylistic Aspects of Epic Formulae in Ancient Semitic Poetry and Biblical Narrative", בתוך פסברג והורביץ, לשון המקרא, עמ' 285–304; M. Eskhult, "The Verb *sbb* as a Marker of Inception in Biblical Hebrew", *Orientalia Suecana* 47 (1998), pp. 21–26; L. W. Dobbs-Allsopp, "Ingressive *qwm* in Biblical Hebrew", *ZAH* 8 (1995), pp. 31–54. ממד תחילי ניכר גם בצירופים כגון קח ולך (בראשית יב 19; כד 51; מב 33; וכיו"ב שמות יב 32); קומו צאו (בראשית יט 14); קום קח (יט 15); לך אמר (דברים ה 30; מלכים א יח 8, 11, 14; מלכים ב ח 10); וכן, למשל, בראשית מג 13; שמות יד 16; כד 12; שופטים ה 12; ז 24. וכן הוא במשפטים מורכבים יותר, כגון בראשית כז 13; לד 10; מג 11; במדבר כה 4; יהושע ג 6, 9; ה 2; 13; שמואל א ט 3; שמואל ב יט 8; מלכים ב א 3. ויש, כפי שמראה פסברג (צירוף שני

אולם במספר מקומות משקפת שורת פעלים בציווי סדרת פעולות נבדלות או שלבים נפרדים בתהליך בלא הייררכייה ברורה, כגון הוראות יוסף למנהל משק ביתו: ⁶¹ "הָבֵא אֶת הָאֲנָשִׁים הַבְּיָתָה, וּטְבַח טֶבַח, וְהִקֵּן, כִּי אֶתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בְּצִהָרִים" (בראשית מג 16).⁶² הפעולות השונות המצוינות כאן מהוות שלבים ברצף, אך אין ביניהן פעולה מועדפת ועיקרית שהפעולות האחרות כפופות לה. אדרבה, תכליתן של פעולות אלה מצוינת רק בהסבר "כִּי אֶתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בְּצִהָרִים".

וכן אנו מוצאים בסיפור יעקב ובניו: "וְכִסְף מְשֹׁנָה קָחוּ בְיָדְכֶם, וְאֵת הַכֶּסֶף הַמְּוֹשָׁב בְּפִי אֲמַתְחִיתֶכֶם תְּשִׁיבוּ בְיָדְכֶם..."; "וְאֵת אַחֲיֶיכֶם קָחוּ, וְקוּמוּ, שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ" (בראשית מג 12–13). יעקב אמנם מציין שורה של פעולות שיש לנקוט בטרם ישוּבוּ, אך ביניהן אין סדר עדיפות. ורק בעקבות הוראות אלה מצוין הדבר העיקרי: "וְאֵל שְׂדֵי יִתֵּן לָכֶם רְחֻמִּים לְפָנָי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אַחֲיֶיכֶם אַחֲרַי וְאֵת בְּנֵימִין" (פסוק 14).⁶³

מה שעוד בולט בהיגד זה הוא הסיום בצורת "וקטל" לאחר שורה של ציוויים וצורת "יקטל" בפסוקית, "וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אַחֲיֶיכֶם אַחֲרַי". מה, אם כן, ההבדל בין צורה זו ובין הצורות הקודמות לה?

לפי הסברה הרווחת משמשת צורת "וקטל" כהמשך לפעולה המצוינת בציווי, וכתוצאה ממנה.⁶⁴ אך בהסבר זה חסר מרכיב חשוב. הרי בהוראות מכוונת הרציפות למטרה שנותן ההוראות מבקש להשיג. הוראות יעקב תכליתן להביא לשחרור הבן הכלוא. זה מרכז הכובד של דברי יעקב, ורק בדרך זו יסתיים העניין בשלום.⁶⁵ מרכז כובד זה הוא אשר מצוין בצורת "וקטל".

ציוויים, עמ' 59–60), ששני הפעלים מתאפיינים במידה ניכרת של נרדפות, כגון "הִשְׁמֵר מִפְּנֵי וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ אֶל תִּמְרָ בּוֹ" (שמות כג 21).

61. על דוגמאות כגון אלה עומד גם פסברג, צירוף שני ציוויים, עמ' 59–60.
62. וכן, למשל, שורת הציוויים של בראשית לה 1–2; מה 17–18; שמות טז 33; לב 27; יהושע ז 19; כד 14; שופטים ט 29; יח 19; ועיינו דיל, המשך הציווי, עמ' 86–125.
63. הרישה כוללת את הכינוי אל שדי, שאינו שגור בסיפורת הקדומה במקרא, וכן את הצירוף "יתן לכם רחמים לפני האיש", צירוף שגרתי בכתובים מאוחרים (מלכים א ח 50; תהלים קו 46; דניאל א 9; נחמיה א 11; וכיו"ב דברי הימים ב ל 9; וכן מתעודות יב, קאול, תעודות ארמיות, מסמך 2:30–3:21). לפיכך עדיף לייחס את הרישה לתקופה המאוחרת. אבל ההמשך בצורת "יקטל" תואם את דרכי השימוש של הלשון הקלסית.
64. בדעה זו תומך, למשל, ריוול, מערכת הפועל בפרוזה, עמ' 23. דיל (המשך הציווי, עמ' 234) סבור שצורת "יקטל" מציינת במקרה זה פעולה נפרדת שאינה תלויה בציווי. פסברג (צירוף שני ציוויים, עמ' 59) מביא דוגמאות לצירוף שני ציוויים לציון רציפות.
65. לעומת זאת טוען ריוול (מערכת הפועל בפרוזה, עמ' 23) שהציווי נושא את המשקל העיקרי, ואילו ההמשך אינו אלא תוצאה. אך דומה שהדוגמאות שריוול מביא מראות דווקא שלא הציווי הוא העיקר. למשל, בהוראות שלמה לשמע (מלכים א ב 36: "בנה לך בית בירושלים וישבת שם") לא בניית הבית היא עיקר, אלא ישיבת האיש בירושלים. ואכן, כשהוא יוצא מהעיר, שלמה מורה להרגו.

השימוש בצורת "וקטל" לציון מרכז הכובד אינו יוצא דופן. במקומות רבים מסמנת צורה זו את השלב העיקרי בדברים. כאשר יוסף מורה לאחיו לשוב אל אביהם ולבשר לו כי יוסף חי ובטוב, הוא פותח בשתי צורות ציווי, "מְהֵרָה וְעֵלוּ אֵלַי אָבִי", ובהמשכן צורת "וקטל", "וַיֹּאמְרוּתָם אֵלָיו כֹּה אָמַר בְּנֵךְ יוֹסֵף... (מה 9). והרי הודעה זו, היא העיקר. וכן הדבר במסר לאביו "רְדֵה אֵלַי אֶל תַּעֲמֹד", ומיד "וַיִּשְׁבֹּתָ בְּאַרְץ גֶּשֶׁן וְהָיִיתָ קְרוֹב אֵלַי אֲתָה וּבְנֵיךָ וּבְנֵי בְנֵיךָ... (מה 9-10). הבטחת איחוד המשפחה בארץ גושן היא האמירה העיקרית.

בין הדוגמאות הרבות לתבנית זו בולטים דברי פרעה אל משה: ⁶⁶ "גַּם צֹאנְכֶם גַּם בְּקִרְבְּכֶם קָחוּ פְּאֶשֶׁר דְּבַרְתֶּם, וְלָכוּ, וּבְרַכְתֶּם גַּם אֹתִי" (שמות יב 32). והרי יותר מאשר בשחזור עבדיו מעוניין פרעה בתפילה למענו ("גַּם אֹתִי").
וכן אתה אומר בהוראה האלוהית למשה:

וּמִטֶּדֶךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בוּ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ, הַנְּנִי עֲמִד לְפָנֶיךָ שֶׁם עַל הַצּוּר בְּחֶרֶב, וְהִכִּיתָ בְּצוּר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם (שמות יז 5-6).

התכלית היא, בסופו של דבר, שהאנשים ישתו. אם כן, צורת "וקטל" לאחר ציווי היא ציון למרכז הכובד ולשלב העיקריים והאחרונים בהוראות.⁶⁷
הבחנה זו תקפה גם כאשר צורת "וקטל" באה בעקבות צורת "יקטל", כגון בדברי אברהם אל עבדו "הוא יִשְׁלַח מִלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ, וְלִקְחֵת אִשָּׁה לְבְנֵי מִשְׁם" (בראשית כד 7); ובדברי דוד על הגורל הצפוי לשאול "או יומו יבוא וַמָּת, או בְּמִלְחָמָה יָרַד וְנִסְפָּה" (שמאול א כו 10).⁶⁸ וגם כאשר הדובר מביע חשש, מובעת עיקר דאגתו בצורת "וקטל", בעוד שצורת "יקטל" מציינת שלב ראשון בתהליך, כגון בדברי לוט

66. פסברג (צירוף שני ציוויים, עמ' 59 הערה 22) מצביע על בראשית כב 2; שמות לד 1-2. וכן ניתנים לציון בראשית מד 4; שמות ג 16; ט 1, 13; יז 5; יח 22; יט 10, 23, 24; במדבר י 29; יא 18; טז 17; כב 8; יהושע ז 13; י 11; י 19; שופטים ד 6; שמואל א יב 24; יד 34; טו 3, 18, 30; טז 5; כב 5; כג 2; כה 5; שמואל ב ה 23; ז 5; יג 28; יד 30; יט 34; כד 2; מלכים א יז 3; יט 11; כב 12, 15; מלכים ב ו 32.

67. כמובן, כאשר הפועל בגוף ראשון, ניתן לבטא את המטרה בצורת עתיד מוארך, כגון בראשית יט 32, 34; שמות כד 12.

68. וכן, למשל, בראשית א 14-15; ו 14, 21; ז 4; ח 17; טו 13; יז 19; יח 19, 25; כד 4, 38; כו 4; כז 10, 40; כח 3, 13-14; לט 9; מ 13-14; נ 24; שמות ז 3, 18; במדבר יג 30; כב 11; שופטים ז 4, 7; שמואל א טו 16; שמואל ב יד 7; מלכים א כ 6; כב 22. תבנית דומה ניכרת ברישה של פסוקים תנאי, כגון "וכי יריבון אנשים והקה איש את רעהו באבן או באגרוף, ולא ימות ונפל למשקב, אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו" (שמות כא 18-19; וכן פסוק 22). וכן שמות כא 37; שמואל א יז 9. ויש שצורת "וקטל" משמשת להבלטת הניגוד, כגון בראשית ב 24; ו 3, 18; יז 5; במדבר יד 30-31; שמואל ב יד 14; מלכים ב ח 10. הקשר עתידי ניכר גם בכתובים כגון בראשית ט 13. אירוניה מרירה ניכרת בדבריהם של אחי יוסף (בראשית לז 20, 26), כאילו לא הרצח הוא עיקר אלא התירוץ שלאחר מכן.

”פֶּן תִּדְבְּקֵנִי הֶרְעָה, וְנִמְתִּי” (בראשית יט 19), ובהוראות האלוהיות למשה ”רַד הָעֵד בְּעַם, פֶּן יִהְיֶה אֵל ה' לְרֵאוֹת, וְנִפְל מִמֶּנּוּ רַב” (שמות יט 21).⁶⁹
 כללו של דבר, פסוקיות בצורת ”וקטל” הן בעלות משקל פרגמטי רב. הן מכוונות לשלבים העיקריים שבתהליך ולמרכז הכובד שבו, לתכלית גדולה, או לחשש כבד.⁷⁰
 המשקל הפרגמטי ניכר ביתר שאת על פי הכתובים שבהם מופיע רצף של צורות ”וקטל”. בתבנית זו מרכז כובד הוא האבר האחרון שברצף, כגון בדברי יעקב ”אוֹלֵי יְמֵשֵׁנִי אָבִי וְהִיִּיתִי בְּעֵינָיו כְּמִתְעַתֵּעַ וְהִבֵּאתִי עָלַי קֶלֶלָה לֹא בְרַכָּה” (בראשית כו 12).⁷¹
 כל כובד המשקל חל על הפסוקית שבסיום. וכן:

עַל פֶּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד (ב 24);
 אֵלֵי יֵצֵא יֵצֵא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם ה' אֱלֹהָיו וְהִנִּיף יָדוֹ אֶל הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמִּצְרָע
 (מלכים א ה 11).

מסתבר אפוא שהמוקד הוא הסיפה, בעוד שהשלב הקודם משמש הכנה לשלב זה. אולם בכתובים אלה השלב שבמוקד אינו סוף דבר; יש שהדובר עצמו מצביע על שלב שמעבר למרכז הכובד, הוא השלב שאליו הוא שואף בסופו של דבר, כגון בהפצרות רבקה ביעקב:

לָךְ נָא אֵל הַצֹּאֵן וְקַח לִי מִשֵּׁם שְׁנֵי גִדְיֵי עֲזִים טְבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מִטְעָמִים
 לְאָבִיךָ פֶּאֶשֶׁר אֶהָב, וְהִבֵּאתָ לְאָבִיךָ, וְאָכַל, בְּעֶבֶר אֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ לְפָנָי מִתּוֹ
 (בראשית כז 9–10).⁷²

הסיפה ”וְהִבֵּאתָ לְאָבִיךָ וְאָכַל” מייצגת את השלב האחרון לאחר שורה של ציוויים וצורות ”וקטל”, ולפיכך היא מרכז הכובד. אבל היא אינה מציינת את המטרה הסופית, שכן ההמשך מביא אמירה נוספת, ”בְּעֶבֶר אֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ לְפָנָי מִתּוֹ”. ברכה זו היא המטרה שאלה שואפת רבקה.

69. וכן למשל בראשית ג 22; ד 14; כז 12; שמות א 11; שמואל א טז 2; לא 4; שמואל ב טו 14.
 70. משקלו המיוחד של מרכז הכובד אינו עומד במרכז הדיון על פי הניתוח הרואה בצורת ”וקטל” המשך לצורת ”ויקטל” (או ציווי) המשמשת נקודת מוצא, כגון גישתו של ריוול (מערכת הפועל בפרוזה, עמ' 22) וכיו”ב אנדרו, מערכת זמנים, עמ' 95–96, 98; גרופ, תפקיד הפועל הנטוי, עמ' 50–51, 57; חטב, אספקט ומודליות, עמ' 142–146.
 71. וכן בראשית ג 5, 22; טו 13; טז 11; יז 16, 20; יט 2; כד 40; כז 24; כח 45; לד 30; מד 4; מה 10, 13, 19; מז 30; מח 4; שמות א 10; ג 16, 18, 20; ד 14–15; ח 18, 28; ט 25; יב 12–13, 22; טז 4, 5; לג 19, 23; לד 15; במדבר יא 16–17; יהושע ז 9; ח 7; שופטים ד 6; ו 18; יא 8; יג 3; כא 21; שמואל א א 22; ד 9; ה 8; ו 1; ז 3; ח 2; יט 3; כ 3; כג 5, 18–19; כה 2; כז 5; כט 4; שמואל ב ט 10; יא 15; יב 11; יד 3; יז 2; מלכים ב ה 11.
 72. וכן שמואל א ב 13: כל צורות ”וקטל” כפופות לברכה ”ויהי ה' עִמָּךָ פֶּאֶשֶׁר הָיָה עִם אָבִי”. וכן כט 10.

אם נתרגם הבחנה פרגמטית זו למונחים בלשניים, נראה בשאיפה הסופית "נקודת שאיפה" בקצה מרווח הזמן של ההיגד. "נקודת שאיפה" זו אינה אלא נקודת מוצא עתידית, שצורת "וקטל" כפופות לה וקודמות לה. בתבנית זו משמשות צורות "יקטל" והציווי בתור סמנים לעתידיות, אך אינן בגדר נקודת מוצא. ניתן להציג תבנית זו כדלקמן:

עבר	→	[0]	→	עתיד
		עה"ד		מה"מ
		רבקה אל יעקב	וְהִבֵּאתָ... וְאָכַל	בְּעֵבֶר אֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ

דוגמה נוספת לביטוי מפורש של נקודת השאיפה מצינו בדברי אחיפתל "וְאָבֹא עָלָיו... וְהִחַרְדְּתִי אֹתוֹ וְנָס כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְהִכִּיתִי אֶת הַמֶּלֶךְ לְבִדּוֹ וְאֲשִׁיבָה כָּל הָעָם אֵלָיךְ... כָּל הָעָם יִהְיֶה שְׁלוֹם" (שמואל ב יז 2-3). מרכז הכובד הוא הריגת המלך, אך השאיפה היא שכל העם יתאחד תחת שלטונו של אבשלום. זאת אפוא נקודת המוצא להצגת הפעולות בצורת "וקטל".

וגם כאשר אין לנקודת השאיפה ביטוי מפורש, היא עולה מההמשך, כגון בדברי המלאך אל אמו של שמשון "הֲגַה נָא אֶת עֵקְרָה וְלֹא יִלְדֶת וְהָרִית וְיִלְדֶת בֵּן" (שופטים יג 3).⁷³ והרי המטרה שאליה מכוונים הדברים מצוינת בהמשך, "כִּי נִזְיֵר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנֶּעַר מִן הַבָּטָן וְהוּא יַחַל לְהוֹשִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים" (פסוק 5). ויש שנקודת השאיפה מסתברת לפי ההקשר הרחב, כגון בדבריהם של נציגי ישראל אל שמואל "וְהָיִינוּ גַם אֲנַחְנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם וְשִׁפְטָנוּ מִלְכָּנוּ וְצָא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם אֶת מְלַחְמָתָנוּ" (שמואל א ח 20). והרי לא למלחמה שואפים האנשים, אלא להנהגה שתסיר את עול הפלשתים.

שיקולים אלה מבהירים מה רב משקלה של השאיפה לתוצאה הסופית. שאיפה זו היא הקובעת את נקודת המוצא שצורת "וקטל" קודמת לה. דומה שתבנית זו מתגלמת גם בחזון הנבואי, כגון דברי ישעיהו אשר מסתיימים בנקודת השאיפה:

נִכּוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשָּׂא מִגְבְּעוֹת וְנִהְרֹוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם...
 וְכָתְתוּ חֲרָבוֹתָם לְאֵתִים וְחִנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת
 לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה (ישעיהו ב 2-4).

בהיבט זה של הסוגיה אני מקווה לדון במסגרת אחרת.

* * *

73. וכן שמות יד 16-18; שמואל א ט 16; טז 16.

את ההצעות המוצגות כאן ניתן לסכם במערכת הזאת:

נקודת מוצא בעתיד כלפי עמדת הדובר	נקודת מוצא בעבר כלפי עמדת הדובר	עמדת הדובר זהה לנקודת המוצא	האפיון הסמנטי	הצורה
עתיד	עבר ברצף ⁷⁴	הווה-עתיד	עוקבני	יקטל/ויקטל
תכלית ⁷⁶	עבר מוקדם ⁷⁵	עבר פשוט	קודמני	קטל
פּרפּורמטיב		סטטיב		"
"עבר" נבואי				"

קיצורים ביבליוגרפיים

- H. Ewald, *Ausführliches Lehrbuch der Hebräischen = אואולד, דקדוק מורחב Sprache des Alten Bundes*⁷, Göttingen 1863
- V. Evans, *The Structure of Time: Language, Meaning and = אוונס, זמן Temporal Cognition*, Amsterdam 2003
- אחיטוב, אסופת כתובות עבריות = ש' אחיטוב, אסופת כתובות עבריות מימי בית-ראשון וראשית ימי בית-שני, ירושלים תשנ"ג
- Y. Endo, *The Verbal System of Classical Hebrew in = אנדו, מערכת זמנים the Joseph Story: An Approach from Discourse Analysis*, Assen 1996
- T. Goldfajn, *Word Order and Time in Biblical = גולדפיינ, סדר מילים וזמן Hebrew Narrative*, Oxford 1998
- D. M. Gropp, "The Function of the Finite Verb = גרופ, תפקיד הפועל הנטוי in Classical Biblical Hebrew", *HAR* 13 (1991), pp. 45–62
- J. Diehl, *Die Fortführung des Imperativs im Biblischen = דיל, המשך הציווי Hebräisch*, Münster 2004
- S. R. Driver, *A Treatise on the Use of the Tenses in = דרייבר, זמנים Hebrew*³, Oxford 1892
- J. Holm, *An Introduction to Pidgin and Creoles, = הולם, מבוא לקריאולית Cambridge* 2000
- J. Huehnergard, "The Early Hebrew Prefix- = הינורגארד, נטיית הפועל Conjugations", *HS* 29 (1988), pp. 19–23

74. וכן פרוספקטיב.

75. בתור pluperfect או בתור preperfect.

76. וכן עבר העתיד, perfect future.

- R. S. Hendel, "In the Margins of the Hebrew Verbal System: Situation, Tense, Aspect, Mood", *ZAH* 9 (1996), pp. 153–181
- E. van Wolde (ed.), *Narrative Syntax and the Hebrew Bible, Papers of the Tilburg Conference 1996*, Leiden 1997
- Z. Zevit, *The Anterior Construction in Classical Hebrew*, Atlanta 1998
- G. Hatav, *The Semantics of Aspect and Modality: Evidence from English and Biblical Hebrew*, Amsterdam 1997
- J. Joosten, "Do the Finite Verbal Forms in Biblical Hebrew Express Aspect?", *JANES* 29 (2002), pp. 49–70
- J. Joosten, "The Long Form of the Prefix Conjugation Referring to the Past in Biblical Hebrew Prose", *HS* 40 (1999), pp. 15–26
- L. McFall, *The Enigma of the Hebrew Verbal System: Solutions from Ewald to the Present*, Sheffield 1992
- D. Michel, *Tempora und Satzstellung in den Psalmen*, Bonn 1960
- A. Nicacci, *The Syntax of the Verb in Classical Hebrew Prose*, Sheffield 1990
- F. Panitz, *Die temporalen Elemente des Englischen und deren Zeitbezug in fiktionalen narrativen Texten*, Tübingen 1998
- S. E. Fassberg, "Sequences of Positive Commands in Biblical Hebrew", *עמ' 64–51*
- S. Fassberg & A. Hurvitz (eds.) *Biblical Hebrew in Its Northwest Semitic Setting*, Jerusalem 2006
- A. E. Cowley, *Aramaic Documents of the Fifth Century²*, Oxford 1923
- B. Comrie, *Tense*, Cambridge 1985
- J. Kuryłowicz, *Studies in Semitic Grammar and Metrics*, London 1973
- E. Koschmieder, *Zeitbezug und Sprache: Ein Beitrag zur Aspekt-und Tempusfrage*, Darmstadt 1974 (Leipzig 1929)

M. Rogland, *Alleged Non-past Uses of Qatal in = "קטל" שאינו עבר =*
Classical Hebrew, Assen 2003

E. J. Revell, "The System of the Verb in = מערכת הפועל בפרוזה =
 Standard Biblical Prose", *HUCA* 60 (1989), pp. 1–37

רייני, נטיית הפועל בעל התחיליות = א"פ רייני, "נטיית הפועל בעל התחיליות
 בעברית העתיקה לאור הכנענית של מכתבי אל-עמרנה", באר-שבע ג (תשמ"ח),
 עמ' 149–162